

ARTA CA SCOP ȘI MIJLOC AL EDUCAȚIEI

*Rodica Ursachi, conf. univ., dr.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

ART AS AN END AND MEANS OF EDUCATION

*Rodica Ursachi, PhD, Assoc. Prof.,
“Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau,
ORCID: 0000-0001-6084-9506
rodikamish@gmail.com*

CZU: 37.036:7

DOI: 10.46727/c.v3.24-25-03-2023.p172-177

Abstract. One of contemporary society's acute problem is moral state of its members, which needs a perfecting through permanent education of ethic standards. Art, as other domain, tackles this problem, but from its own view point. It reflects different moral ethic ideals during its development stages, which influence conscience of respective epoch people. In this way, art presents it self in double hypostasis – to reproduce the moral state of human society in a certain historical moment, and to help the spreading of ethic ideas that will contribute to its spiritual education and development.

The work of art becomes an object of study for the general viewer and requires him to mobilize his intellectual faculty to understand the proposed „message”. Art is the privileged way to remove man from the conflict zone of life, caused by various historical and social factors. Existential drama, expressed through moral suffering, is present in various genres of art with an emphasis on historical, religious composition, etc., but it is also avoided by artists who paint static natures, landscapes, nudes. Artists of the contemporary period, captivated by plastic and non-figurative technological effects, avoid analyzing the current social impact, rediscovering moral and ethical values and reflecting them in his work.

Keywords: fine art, education, ethical, moral, value, aesthetic.

Una dintre problemele acute ale societății contemporane este starea morală a membrilor săi, care are nevoie de o perfecționare prin educarea permanentă a standardelor etice. Arta, ca și alt domeniu, abordează această problemă, doar că o face din propriul punct de vedere. Ea reflectă diferite idealuri etice morale în timpul etapelor sale de dezvoltare, care influențează conștiința oamenilor din epoca respectivă. Astfel, arta se prezintă în dublă ipostază: 1) a reproduce starea morală a societății umane într-un anumit moment istoric și 2) a ajuta la rostirea ideilor etice care vor contribui la educația și dezvoltarea spirituală a acesteia.

Problema valorilor etice și morale pe parcursul dezvoltării societății umane cunoaște o evoluție în parabolă, ea balansând periodic între categoriile de bine și rău. Memoria omenirii scoate în evidență perioade de decadentă morală în situații de război, cataclisme, după care urmează un salt brusc în „revizuirea” și respectarea normelor etice, o transformare a conștiinței umane. Deși, privite din alt unghi, evenimentele cu caracter „negativ” își au rostul lor: ele permit corectarea în viitor a problemelor vizate și pregătirea unui scenariu mai „bun” al dezvoltării societății umane.

Rolul valorilor etice în operele de artă s-ar putea compara cu efectul în lanț al ideilor întâlnite în operele cu caracter științifico-fantastic, și anume generare>vizualizare>ilustrare>proiectare și realizare în material. Un traseu vectorial analogic îl are, în opinia noastră, și arta plastică. Opera de artă devine obiect de studiu pentru spectatorul larg și îl impune să-și mobilizeze facultatea intelectuală pentru a înțelege „mesajul” propus. Arta este modalitatea privilegiată de

a scoate omul din zona de conflict a vieții, provocată de diverși factori istorici și sociali. Drama existențială, exprimată prin suferințe morale, este prezentă în diverse genuri de artă cu accent pe compoziția istorică, religioasă ș.a., dar, totodată, este evitată de artiștii ce pictează naturi statice, peisaje, nuduri, deși la o analiză mai atentă se poate observa și în aceste genuri „interes” pentru anumite valori etice (în funcție de perioadă și idealuri în societate).

Fiecare etapă a dezvoltării societății își are normele sale etice, viziunea sa spirituală asupra lucrurilor, iar arta ca formă superioară a vieții spirituale ale ei a oglindit aceste valori. În perioada preistorică, manifestările artistice poartă un caracter religios și exprimă credințele oamenilor ancorate în dimensiunea vitalului, iar latura morală fiind exclusă sau abordată în concordanță cu modul lor de viață (curajul vânătorilor etc.). Arta primelor state sclavagiste (Egipt, Mesopotamia) relevă un conținut moral, dar care, din perspectiva zilei de azi, poartă un caracter „nefast”. Această impresie se creează privind imaginile cu faraoni sau regi ce-și supun tiranic prizonierii ori cele cu regi la vânătoare exprimând dorința de a omorî. (*Vânătoare de lei* (Asiria), *Paleta faraonului lui Narmer* (Egipt) ș.a.). Cu certitudine, există și lucrări ce impun spectatorului o mobilizare și respectare a normelor morale, deoarece, conform imaginii prezente, aceste coduri nu sunt impersonale, ci dictate de însuși zeul suprem (*Codul lui Hammurabi* – Arta Babiloniană).

Privită prin prisma opticii morale, arta statelor sclavagiste vest-orientale abordează aspectul binelui și răului în societate conform cerințelor timpului respectiv. Și deoarece, în funcție de cerințele sociumului, se modifică și raportul dintre valorile fundamentale ale omenirii, în arta greacă, cu altă structură statală, se observă un transfer de accent de pe normele morale pe cele estetice fără a le diminua însă complet pe primele. Problema educației estetice interferează cu cea a educației etice, ele coabitând în spațiul vizual al operei de artă. Transparența acestui spațiu scoate în evidență diverse valori general umane ca *Binele*, *Dreptatea*, *Frumosul*, ce atribuie operei grecești un loc de frunte în clasamentul artei universale.

Alături de valoarea estetică (armonie, frumusețe), sculpturile grecești relevă o conștiință morală excelentă a societății, deoarece, pe lângă problema binelui și a răului care s-a întâlnit și în operele civilizațiilor anterioare, ele reflectă sentimentul de demnitate, mândrie națională, bărbăție, fermitate, înțelepciune ș.a. Aceste calități sunt codificate în imaginile diferitelor zei-tăți, atleți, eroi, care se străduie să aducă faimă țării lor. La unele personaje profilul moral apare destul de variat, îndeosebi la zeii antici care pot fi zugrăviți curajoși, înțelepți, binevoitori față de oameni (*Atena Partenos*, *Nike din Samotracia* ș.a.). Un rol de educație morală o au și atleții greci ce vin să demonstreze nu doar frumusețea corpului fizic, ci și unele idei morale, sculpturile date chemând spectatorii spre fapte înălțătoare, spre perfecționare, armonie, frumusețe fizică și spirituală, drept confirmare servind binecunoscuta expresie „Într-un corp sănătos – un spirit sănătos”. Aceste idealuri morale au persistat prin intermediul operelor de artă și a celor filosofice până în prezent, periodic intrând în vizorul societății umane și îmbogățind cultura ei morală din anumite segmente istorice.

O radiere cât de cât considerabilă a idealurilor morale grecești s-a observat și în cultura romană care, deși avea propriile sale tradiții și obiceiuri morale, nu s-a ferit de cele străine, infiltrate, cu precădere, prin intermediul domeniului artistic. O gamă largă de trăsături emoționale sunt prezente în chipurile sculpturale de împărați, comandanți de oști, senatori etc., care, prin aspectul lor, prin încărcătura militantă sugerează spectatorului sentimentul de recunoștință, grijă de popor, redau bărbăția, fermitatea personajului și care exprimă, totodată, un spectru de sentimente morale: trufia, mândria, înțelepciunea, demnitatea sau lipsa curajului ș.a. (*Portretul împăratului Octavian*, *Portretul împăratului Constantin*, *Portretul ecvestru al împăratului Marc Aureliu* ș.a.). Uneori sculptura, datorită poziției, atitudinii personajului, devenea purtătoare a unor convingeri morale ce chemau spectatorul la acțiune, la luptă, eroii fiind siguri de victorie. Această convingere era impusă spectatorului roman de mic copil, fapt ce-i dezvolta

acestui a anumită atitudine, ceea ce, alături de alte idei, a animat spiritul de cotropitor, și nu pe cel de apărător al propriilor pământuri ca la greci.

În perioada medievală, când se modifică conceptul despre lume a societății, care devine unul predominant religios, valorile etico-morale devin primordiale și obțin un caracter „didactic”. În perioada bizantină, accentul principal nu mai revine autoaprecierii, independenței, tendinței către glorie etc., întâlnite în epoca antică, ci dragostei materne și dragostei față de Dumnezeu, generozității, sincerității, compătimirii, stoicismului etc. Chipul Fecioarelor și al Sfinților de pe icoanele medievale trezesc și astăzi și astăzi în sufletul spectatorului cele mai profunde sentimente de bunătate, dragoste, datorie și îndeamnă către un comportament adecvat, spre fapte mai bune. Privirea captivantă a acestor personaje au capacitatea de a detașa spectatorul de lumea reală, plasându-l într-un spațiu sacru, spiritual, unde lipsesc cu desăvârșire aspectele negative ale valorilor morale. (*Troița*, sec. XV, A. Rubleov (Fig.1); *Maica Domnului din Vladimir*, sec. XII, ș.a.).

Figura 1. „Troița”, A. Rubleov

Figura 2. „Parabola orbilor”, P. Bruegel cel Bătrân

În arta vest-europeană (stilul romanic și gotic) aceste calități sunt intercalate și „dilate” cu imagini din folclorul plastic al popoarelor europene. Viziunea cosmogonică asupra lumii, tradițiile locale penetrează nucleul religios și îi modifică aspectul. În arta romanică și gotică conceptul etico-moral obține noi forme plastice. În arhitectură, ca principal „centru” religios, este concentrată ideea primordială a religiei creștine, învingerea Binelui asupra Răului, prevalarea eticului asupra manifestărilor bestiale ale sufletului. Sub aspect plastic, acest raport este reprezentat prin imagini monstruoase ale Garguilor de pe fațada edificiului, cărora li se opune proiecția Luminii Divine din vitraliile geamurilor și a rozetei centrale reflectată pe pereții interiori ai bisericii și imaginea sfinților sau a îngerilor. Acest raport constituie opoziția spiritualului concentrat în spațiul interior și a fizicului, materialului de pe suprafața exterioară a lăcașului. Lumea divină din interior (ideea proiecției divinului în uman) și lumea fizică supusă ispitelor „trupești” se află în această perioadă într-o strânsă corelație.

În paralel cu arta de cult, în perioada medievală s-a manifestat și arta laică ce înfățișează diverse scene din repertoriul „cavaleresc”. Și în aceste imagini aparținând unor timpuri nesigure sunt prezente unele sentimente ce evocă dragostea față de țară, față de doamna inimii sale. Personajele relevă curaj, mândrie, onestitate, demnitate. Dar privită în general, arta acestei arii culturale rămâne încă a fi profund penetrată de valori ce țin mai mult de universul individual și nu cel general-uman.

Ecourile unui comportament moral axat pe aceleași idealuri morale se sesizează și în arta perioadei renaștentiste, care revigorează unele norme și valori etice și estetice. Umanismul renaștentist scoate la suprafață valori ca demnitatea omului, care nu mai este privit ca o „umbră” a lui Dumnezeu, ci își ocupă locul în centrul universului uman. Această returnare de valori nu duce la dispariția completă a celor din perioada anterioară, ele îmbogățindu-se și stratificându-se cu altele de natură diferită (*Buna și Proasta guvernare*, Pietro și Ambrogio Lorenzetti, *Pieta*, Andrea Mantegna, *Sfântul Sebastian*, Tizian, *Iudita*, Sandro Botticelli, *Parabola orbilor* (Fig. 2), *Proverbe populare*, Bruegel cel Bătrân ș.a.). În cazul dat, performanța a avut loc mai vădit în domeniul esteticii, și nu al eticii, deși factorul rațional a prevalat, cu siguranță, în ambele domenii (*Madona Sixtină* de Rafael Santi, *Madona Litta* de Leonardo da Vinci, *David* de Michelangelo ș.a.).

Datorită caracterului religios al culturii europene, idealurile morale stabilite și susținute de religie au persistat în societate și în perioada barocă. Gravitând în jurul motivului religios, arta barocă, dar și cea clasicistă evocă problema binelui și a răului, pe care se suprapune cea a demnității de sine, a patriotismului, dragostei de țară (*Întoarcerea fiului risipitor*, Rembrandt van Rijn (Fig. 3), *Perseu și Andromeda*, P. P. Rubens, *Bredarea Bredei*, Diego Velazquez ș.a.). În cazul unor țări (Olanda), cu o religie protestantă (calvinistă), prezența divinului este percepută în toate manifestările naturii (peisaj, natură statică), deoarece Dumnezeu a creat lumea, deci ea este reflectarea lui. Credința în această idee impune artei olandeze un caracter naturalist aproape suprarealist adus la un grad superior de reprezentare plastică. Proiecția divinității în materie se sesizează peste tot – în imaginea pădurii, cerului, mării, care, în viziunea olandezilor, constituia o dimensiune sacrală, metafizică, în fiecare detaliu „microscopic” din naturile statice, animate de insecte, reptile, detalii pitorești etc. și care, deseori, purtau o încărcătură semantică cu conotație religioasă (*Cimitirul evreiesc*, Jacob van Rysdael, ș.a.).

Și în arta franceză, natura prezintă un punct de reper pentru manifestarea valorilor umane. Doar că în Franța, ea este supusă supremației rațiunii umane, care o transformă conform „doleanțelor” proprii în spiritul echilibrului și armoniei, impunându-i un control riguros. Idealuri etice cu repere în arta antică sunt prezente și în tablourile cu subiecte mitologice, religioase, istorice, precum și în peisaje, care reprezintă un spațiu aparte în redarea ideii autorului. Aceste idealurile sunt supuse unui transfer de la personal la impersonal. Ele se întâlnesc în tablouri cu imagini de natură, care la rândul lor își modifică aspectul pentru a corespunde acestor idealuri (*Peisaj cu Polifem*, *Arcadia*, Nicolas Poussin, *Dimineața în port*, C. Lorraine ș.a.).

Permanentul fenomen de fluctuație în natură afectează și procesul cultural din societate. După avântul ideilor morale înălțătoare, în societatea umană urmează o perioadă de decadentă în plan moral și etic. În perioada domniei regelui Ludovic al XV-lea, a cărui expresie favorită era „După noi măcar potopul”, are loc o degradare morală a societății, care nu se mai orientează spre valori umane esențiale, ci spre comportamente imorale, spre valori materiale. Această degradare morală s-a răspândit în mai multe țări europene, datorită uniformizării procesului de dezvoltare a lor.

Cu certitudine, libertinismul comportamentului uman nu putea favoriza nașterea unor sentimente de demnitate, bunătate, patriotism și deci nu putea fi vorba despre un exemplu adecvat în educația tinerei generații în spiritul valorilor general-umane, etico-religioase etc. Societatea a fost scoasă din conul de umbră a perioadei de regres moral, datorită iluminismului, care a apărut ca o reacție împotriva condițiilor existente. Un artist care a conferit lucrărilor sale un aspect vădit moralizator a fost Jean-Baptiste Greuze, care considera că arta, prin conținutul său, va contribui la educarea spectatorului, îndemnându-l să fie mai bun. Probabil din această cauză lucrările sale au un aspect narativ-literar, autorul încercând să apropie cât de mult posibil spectatorul de problemele abordate în tablou (*Blestem de tată*, *Bolnavul paralizat* ș.a.).

Figura 2. „Întoarcerea fiului risipit”
Rembrandt van Rijn

Figura 3. „Moartea lui Socrate”, J.Louis David

O amplificare considerabilă a valorilor etice este vădită în perioada neoclasicistă sau perioada revoluțiilor franceze, când „renasc” principiile artei clasiciste, cu referință la cea din perioada Romei Republicane. Principalul reprezentant al acestui curent Jaques Louis David considera, ca și pictorul J-B. Greuze, că arta prezintă o armă puternică în educarea contemporanilor. David nu se limita doar la reprezentarea subiectului cu putere sugestivă, ci încearcă să explice teoretic aceste norme morale, care, credea el, vor putea modifica mentalitatea societății. Accentul principal al normelor propagate de către el oscilau spre valorile politice, artistul chemând direct și indirect spre autoperfecționare, cunoaștere de sine, demnitate, dragoste față de țară (care trebuie să prevaleze asupra dragostei față de aproapele său) etc. (*Jurământul fraților Horațiu*, *Moartea lui Socrate* (Fig. 4), *Brutus* ș.a.).

În aria viziunii politice se situează și arta din perioada romantică ce are tangențe și în sfera filosofiei, literaturii ș.a. Dacă în perioada anterioară autorii se străduiau să impună spectatorului unele valori morale ideale, apoi artiștii romantici încearcă să dezvolteze laturile negative ale moralității societății contemporane. Ei critică lipsa verticalității conducerii societății, lipsa unei atitudini morale ferme, a unei gândiri și a unui comportament democratic, lucrările lor îndrumând spre acte ce vor modifica întreaga orânduire socială (*Libertatea conducând poporul*, *Masacrul din Chios*, E. Delacroix, *Pluta Meduza*, T. Gericault, ciclul *Capricios*, *Dezastrele războiului*, Goya, *Ultima zi a Pompeii*, K. Briullov ș.a.).

Mai acut și sub un aspect mai diferențiat, problema valorilor morale este abordată în pictura realistă. Pictorii realiști au fost interesați îndeosebi de aspectul dreptății sociale, al democrației, dar și de nepăsarea, lipsa demnității oamenilor, nedorința de a lupta împotriva condițiilor societății și supunerea lor sorții vitrege (*Bărbat cu săpăliga*, *Culegătoarele de spice*, J. F. Millet, *Avocații*, *Gargantua* (1831), H. Domier ș.a.). Lucrările lor, ca și ale altor artiști preocupați de valorile general-umane, prezintă uneori un îndemn direct sau indirect la schimbarea orânduirii sociale, a moravurilor învechite (*Înmormântarea din Ornan*, G. Curbet ș.a.). Atunci când vor să acorde problemei un caracter generalizat, unii autori recurg la tematica istorică, sugerând o posibilă revalorificare a moravurilor (*Dimineața execuției strelțișilor*, *Boieroica Morozova*, V. Surikov, *Maiorul în peșit*, P. Fedotov, 1871, H. Domier ș.a.).

Problematica în cauză obține în arta perioadelor următoare un caracter ambiguu datorită apariției multiplelor curente artistice pe arena europeană. Cu certitudine, unii artiști au abordat-o mai mult sau mai puțin vădit, deși în această perioadă accentul principal revine deseori laturii estetice (*Mama Lumii*, *Purtătoarea înțelepciunii*, N. Reorih, *Buddha*. *Arborele înțelepciunii*, O. Redon, *Apariția* (1874), *Faeton*, G. Moreau, *Guernica*, P. Picasso (Fig. 5) ș.a.). Artiștii din perioada contemporană, captivați de efecte plastice și tehnologice nonfigurative, deseori evită să analizeze impactul social actual, să redescopere valorile morale și etice și să le reflecte în opera sa.

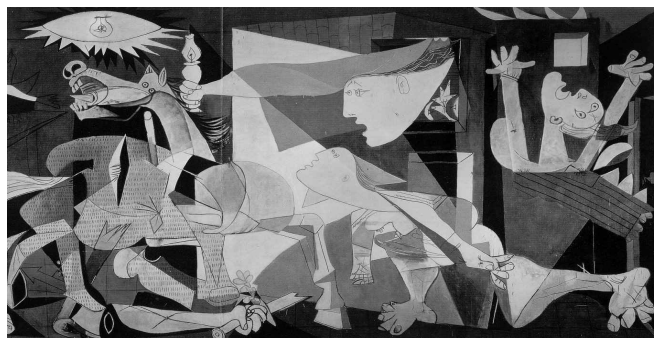

Figura. 4. „Guernica”, P. Picasso

După cum s-a menționat mai sus, problema valorilor etice și morale se acutizează în momentele cruciale pentru societate (revoluție, război ș.a.), iar arta servește drept imbold în suscitarea și educarea valorilor social umane aflate într-o continuă oscilație datorită tendințelor societății.

Concluzie: Artă prin multiplele sale posibilități, printre care și cele educaționale, oferă spectatorului șansa de a se perfecționa conform idealurilor morale țesute în conținutul operei artistice; de a înțelege unele valori eterne care în prezent au căzut în umbră. Ea are menirea de a da strălucire acestor valori, în speranța unei revalorificări și racordări ale consumatorului de artă contemporană de la valorile materiale, în vogă azi, la valori estetice, spirituale eterne, ce contribuie la perfecționarea individului și a societății în ansamblu.

BIBLIOGRAFIE

1. BANUH, N.; CUZNEȚOV, L. *Relația valoare – educație: valorile ca scop și mijloc eficient de educație*. În cartea: *Educația morală, etică și spirituală în contemporanitate*. coordon. V. Mândăcanu, Chișinău, 2004, p. 29.